

Kotimaisten kielten tutkimuskeskus
Toiminta- ja taloussuunnitelma
2009–2012

Sisällysluettelo

I Kotuksen toiminnan lähtökohdat ja tavoitteet	3
II Toimintaympäristön muutokset	4
III Toimintasuunnitelma 2009–2012	6
Suomen ja ruotsin kielen huolto	6
Suomen ja ruotsin kielen tutkimus	8
Vähemmistökielten tutkimus ja huolto	10
Tietohuolto	12
IV Henkilöstö	14
V Kehittämishankkeet	15
VI Voimavarat	17

I Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen toiminnan lähtökohdat ja tavoitteet

Kotimaisten kielten tutkimuskeskus (Kotus) on Helsingissä toimiva opetusministeriön alainen kielentutkimuslaitos, joka on perustettu vuonna 1976. Sen toimintaa säätelee laki Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksesta (48/1976, muutokset 1987 ja 1996) ja asetus Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksesta (187/1976, muutokset 1976, 1987, 1996 ja 2004).

Toiminta-ajatus

Kotus on kielitieteellinen tutkimuslaitos, jonka toiminta-ajatuksena on lisätä tietoa kotimaisista kielistä ja niiden asemasta kulttuurissa ja yhteiskunnassa sekä näin luoda edellytyksiä kielelliselle tasa-arvolle Suomessa.

Arvot

Toiminnan lähtökohtana on kielen merkittävyys yksilön elämässä ja yhteiskunnassa. Kotus tarkastelee kieltä tutkimuksellisesta näkökulmasta ja tuottaa siitä luotettavaa tietoa. Sen toiminta on pitkäjänteistä ja vastuullista, ja se suhtautuu ympäristöönsä aloitteellisesti ja yhteistyöhakuisesti.

Visio

Tutkimuskeskus on tunnettu, perinteisiin nojaava ja uutta luova tutkimus- ja asiantuntijalaitos. Se seuraa aktiivisesti kielen kehitystä ja osallistuu kielipoliittiseen keskusteluun.

Toiminnan keskeiset lohkot

Kotus keskittyy työssään seuraaviin lohkoihin:

- toimii aktiivisesti yhteiskunnallisena keskustelijana, korostaa ohjelmaansa kuuluvien kielten ja ylipäätään äidinkielten merkitystä, pitää esillä suomen, ruotsin ja vähemmistökielten asemaa ja käyttöalaa sekä vaikuttaa kielipoliittikkaan tiedeyhteisössä ja julkisilla foorumeilla
- vahvistaa kielitietoisuutta kielenhuollon, viranomaistekstien analyysin sekä viranomaisten ja tiedotusvälineiden koulutuksen avulla
- tutkii kielen kehitystendenssejä ja nykykieltä sekä nimistöä
- laatii kieliyhteisön kannalta tärkeitä nykykielen sanakirjoja ja historiallisia sanakirjoja ja tietokantoja
- tarjoaa laajoja aineistojaan ja kehittää kirjastoaan siten, että kansalaisilla ja tiedeyhteisöllä on käytössään oman kulttuurin kannalta keskeistä kielitietoa.

Kotuksen erityisenä tavoitteena on, että Suomessa tehdään suunnitelmakaudella muiden Pohjoismaiden tapaan valtion kielipoliittinen ohjelma. Ohjelmassa käsiteltäisiin Suomen kieliryhmiä ja kielioloja. Siinä hyödynnettäisiin vuonna 2008 valmistuvaa suomen kielen toimintaohjelmaa, vuonna 2003 ilmestynyttä ruotsin kielen toimintaohjelmaa ja tekeillä olevia vähemmistökielten ohjelmia.

Toiminnan yleisenä kehittämistavoitteena suunnitelmakaudella on Kotuksen strategian uudistaminen siten, että otetaan huomioon arvioinnin yhteydessä esiin tulleet ehdotukset. Keskeisiä seikkoja ovat Kotuksen tunnettuuden lisääminen, organisaation tarkastelu ja Kotuksen rooli muuttuvassa toimintaympäristössä.

II Toimintaympäristön muutokset

Kotuksen toimintaedellytykset muuttuvassa toimintaympäristössä

Valtion tutkimuslaitoksena Kotus on Suomen ainoa kielitieteellinen tutkimuslaitos yliopistojen kielten laitosten lisäksi. Kielenhuollossa, kulttuurisesti merkittävien sanakirjojen ja kielentutkimusaineistojen teossa Kotus on johtava julkisen sektorin toimija Suomessa. Myös tutkimushankkeissaan Kotuksella on selvä profiili: se seuraa pitkäjänteisesti kielen kehitystä ja tuottaa tietoa muun muassa julkishallinnon teksteistä ja sen vuorovaikutustilanteista.

Valtion tuottavuusohjelman toteuttaminen vaarantaa olennaisesti kaikkia näitä kieliyhteisölle tarpeellisia toimintoja erityisesti, kun Kotuksen resurssit ovat jo ennestään varsin pienet. Mahdollisuus reagoida nopeasti yhteiskunnan tarpeisiin on kiristyvässä tilanteessa entistä rajallisempi, ja mahdollisuus pitää toimintaa nykyisen laajuisena vaarantuu. Palveluja ei voida lisätä siinä määrin kuin tarvetta ja halua olisi, ja uusien hankkeiden aloittaminen on vaikeampaa kuin aiemmin.

Suunnitelmakaudella toteutetaan mittavia valtionhallinnon muutoshankkeita. Laitosten hallintopalveluita siirretään palvelukeskuksiin. Tämä vaikuttaa myös Kotuksen toimintaan siten, että hallintohenkilöstön osuus pienenee entisestään.

Koko tutkimusjärjestelmää on arvioitu viime vuosina eri näkökulmista. Sektoritutkimuksen neuvottelukunnan rooli ja ministeriöiden yhteistyön lisääminen tutkimuksen tilaajana on vasta hahmottumassa, eikä vaikutuksia ole siten vielä mahdollista arvioida. Kielentutkimuksen menetelmin ja aineistoin saatua tutkimustietoa on mahdollista hyödyntää arvioitaessa esimerkiksi valtionhallinnon päätöksenteon prosesseja ja tekstien ymmärrettävyyttä. Kielentutkijoiden asiantuntemuksella voisi muutenkin olla paljon käyttöä, mutta nähtäväksi jää, miten ministeriöiden yhteistyö neuvottelukunnassa auttaa löytämään keskeisiä tutkimuskohteita.

Yhteiskunnan muutokset ja Kotuksen toiminta

Kotuksen toimintaan vaikuttavat yhteiskunnalliset ja taloudelliset muutokset, kieliyhteisöjen erilaiset tarpeet sekä tieteenalan kehitys ja painotukset. Toimintaympäristönä on sekä suomalainen yhteiskunta että kansallinen ja kansainvälinen tiedeyhteisö.

Vaikka tutkimuskeskuksen taloudelliset edellytykset heikkenevät, kielentutkijoiden ja -huoltajien työ on entistä olennaisempaa yhteiskunnan toiminnan kannalta. Nyky-yhteiskunnassa, jota luonnehditaan myös tekstiyhteiskunnaksi, tarvitaan entistä enemmän erilaisia kieliaineistoja, sanakirjoja ja kielentutkimuksen tuloksia sekä näihin perustuvia, asiantuntijoiden tarjoamia kielipalveluja. Tarvitaan perustutkimusta, soveltavaa tutkimusta ja tutkimuksen soveltamista uusissa tilanteissa. Tutkimukseen perustuvan kielitiedon tarve on jatkuva useasta syystä.

- Kielenkäyttäjän on nykyisin kyettävä tuottamaan, ymmärtämään ja arvioimaan kieltä ja sen merkitystä monissa tilanteissa.
- Jotta suomi ja ruotsi säilyisivät yhteiskunnan kaikilla aloilla käytettävänä kielenä, on tehtävä kielten käyttöalaa koskevia selvityksiä, vahvistettava kielentutkijoiden asiantuntijaroolia ja läsnäoloa työelämän kielivalintoja koskevissa keskusteluissa ja osallistuttava kielipolitiikkaan kansallisilla ja kansainvälisillä foorumeilla.
- Monikielisessä Euroopassa keskustellaan äidinkielen asemasta, kaksikielisyydestä ja kieliryhmien välisistä suhteista. Vähemmistökielten käyttäjien keskuudessa niin Suomessa kuin muuallakin on halu säilyttää ja kehittää omaa äidinkieltä.
- Euroopan unionin elinten kielenkäyttö vaikuttaa jäsenmaiden lainsäädännön ja hallinnon kielenkäyttöön.
- EU:n sisäinen liikkuvuus on lisääntynyt, ja myös muualta maailmasta asettuu Suomeen enemmän ihmisiä kuin aiemmin. Tämä merkitsee uusia kysymyksenasetteluja myös kansalliskielten huoltajille ja tutkijoille; suomea ja ruotsia on lähestyttävä myös niiden kielenkäyttäjien näkökulmasta, joille suomi tai ruotsi on toinen kieli.
- Kielenkäytön toimintaympäristö on muuttunut: kielenkäyttö on teknistynyt, ja sähköisillä välineillä on ihmisten vuorovaikutuksessa yhä merkittävämpi rooli.
- Kielenkäyttäjät haluavat tietää omista juuristaan, oman kielen ja muiden kielten suhteista, kielen historiasta ja kaikesta, mikä koskee omaa kieliympäristöä.

III Toimintasuunnitelma 2009–2012

Suomen ja ruotsin kielen huolto

Toimintaympäristön muutokset

Kieli ja työ limittyvät toisiinsa yhä moninaisemmin. Kielenkäyttäjät tarvitsevat monipuolista tietoa kielestä voidakseen kirjoittaa ja toimia julkisesti. Kielenkäyttötavat ovat muuttuneet nopeasti sitä mukaa kuin uusien viestintävälineiden ja ammattikielten merkitys on kasvanut. Kansainvälistymisen vaikutuksesta englannin kielen käyttö lisääntyy, ja samalla suomen ja ruotsin kielen käyttöalat ovat vaarassa kaventua. Kansainvälistyminen näkyy myös lainsäädännön kielessä erityisesti EU-lainsäädännön vaikutuksesta. Hallinnossa laaditaan yhä enemmän suunnitelmia, selvityksiä, ohjeistuksia, esitteitä ja tiedotteita, mikä näkyy tekstimäärien ja -lajien lisäyksenä. Säädösten ja viranomaisten kielenkäytön selkeyttäminen asettaa kielenhuollolle entistä useammanlaisia haasteita.

Ihmiset ovat kiinnostuneita kielestä sekä työssään että vapaa-aikanaan. Tämä lisää tarvetta kielitiedon yleistäjuistamiseen ja tiedon levittämiseen niin esitelminä kuin sähköisinä ja painettuina julkaisuina. Myös kielenhuollon palvelujen kysyntä monipuolistuu.

Toiminta-ajatus

Kielenhuolto tarkastelee kieltä ja kielenkäytön ilmiöitä sekä nimistöä ja tuottaa näistä tietoa ja ohjeita kielenkäyttäjien ja yhteiskunnan tarpeisiin.

- Kielenhuolto pyrkii siihen, että kielenkäyttäjät saavat helposti käyttöönsä tietoa kielestä, ennen muuta julkisista kirjallisista kielimuodoista.
- Kielenhuolto pyrkii osaltaan vaikuttamaan siihen, että säädökset ja viranomaistekstit olisivat selkeitä ja ymmärrettäviä, samoin muukin julkinen kielenkäyttö.
- Kielenhuolto pyrkii siihen, että kansalliskieliä voidaan jatkuvasti käyttää kaikilla yhteiskunnan aloilla.
- Ruotsin kielen huollon tavoitteena on lisäksi pitää suomenruotsi osana ruotsin yleiskieltä.

Suomen kielen toimenpiteet

Kielen ja sen käyttöalojen seuranta

- Kartutetaan systemaattisesti tietoa julkisesti käytetyn kirjakielen (yleiskielen) tilasta ja sen muutoksista.
- Seurataan vuonna 2008 valmistuneen suomen kielen toimintaohjelman toteutumista kielenhuollon näkökulmasta. Tähän liittyvästi seurataan myös suomen kielen käyttöalan kehitystä yliopistoissa ja Euroopan unionin toimielimissä.

- Jatketaan säädöskielen tutkimusta kielenhuollon näkökulmasta ja kehitetään toimintaehdotuksia säädöstekstien selkeyttämiseksi.

Palvelut ja julkaisut

- Tarjotaan ja kehitetään neuvontaa, koulutusta ja muita kielen- ja nimistöhuollon palveluja.
- Kehitetään omien verkkosivujen tarjontaa entistä monipuolisemmaksi, ajankohtaisemmaksi ja helppokäyttöisemmäksi. Suunnitellaan niille aineistoja kohderyhmittäin (mm. koulut) ja aihepiireittäin (mm. säädös- ja viranomaiskieli). Tilauksesta laaditaan myös asiakaskohtaisia kielenhuollon aineistoja. Tavoitteena on lisätä organisaatioiden ja yksittäisten kielenkäyttäjien omatoimista kielenhuoltoa ja parantaa nimistöntuntemusta.
- Julkaistaan kielenhuollon tiedotuslehteä *Kielikelloa* ja ylläpidetään sen verkkoarkistoa.
- Jatketaan suuren yleisön käyttöön soveltuvan, kielen rakenteellista vaihtelua käsittelevän julkaisun laatimista. Julkaisu valmistuu vuonna 2011.

Ruotsin kielen toimenpiteet

Kielen ja sen käyttöalojen seuranta

- Seurataan ruotsin kielen käyttöä ja kehitystä Suomessa, varsinkin ruotsin kielen lautakunnan toimintaohjelmaehdotuksessa *Tänk om ...* esitettyjen ehdotusten toteutumisen kannalta.

Palvelut ja julkaisut

- Tarjotaan kieli- ja nimistöneuvontaa, koulutusta, kielen- ja nimistöntarkistusta ja muita kielipalveluja, mm. tiedotusvälineiden kielipalvelua ja erikoisalojen sanastoja.
- Jatketaan yhteistyötä viranomaisten kanssa ruotsinkielisten viranomaistekstien kielenkäytön parantamiseksi.
- Lisätään verkkosivujen tarjontaa ja tuetaan organisaatioiden omatoimista kielenhuoltoa.
- Julkaistaan kielenhuollon tiedotuslehteä *Språkbrukia*.
- Pidetään *Finlandssvensk ordbok*ia ajantasaisena.
- Kehitetään Svefix-kielentarkistusohjelmaa yhteistyössä kieliteknologian ammattilaisten kanssa. Osallistutaan myös muiden kieliteknologisten sovellusten kehittämiseen.

Yhteistyö ja verkostoituminen

- Kielenhuolto tekee yhteistyötä mm. eri kieliammattilaisten, sanastotyön ammattilaisten, viranomaisten, median ja koulun kanssa.
- Kielenhuolto toimii yhteistyössä kansallisten ja kansainvälisten standardien laatijoiden ja tietotekniikan asiantuntijoiden kanssa mm. paikannimien kansallisessa stan-

dardoinnissa sekä kotoistuksessa eli tietotekniikan mukauttamisessa suomalaisiin oloihin.

- Kielenhuolto tekee yhteistyötä Pohjoismaiden ja muiden Euroopan maiden kielenhuoltajien kanssa. Nimistönhuolto on jäsenenä YK:n nimistöasiantuntijoiden työryhmässä UNGEGNissä ja pohjoismaisessa nimistöntutkijoiden yhteistyökomiteassa NORNAssa.

Suomen ja ruotsin kielen tutkimus

Toimintaympäristön muutokset

Suomessa tehtävää tieteellistä tutkimusta arvioidaan yhä enemmän kansainvälisyyden, tutkimusyhteistyön, monitieteisyyden, yhteiskunnallisen relevanssin ja tuotteistettavuuden perusteella. Tiedepolitiikan toimintamallit lähtevät tyypillisesti ns. kovista tieteistä, joten humanistisilta ja etenkin kansallisiin kulttuuri- ja kielikysymyksiin suuntautuvilta aloilta vaaditaan valppautta oman toimintaympäristönsä hahmottamisessa: missä tähdätään kansainvälisyyteen, missä selkeisiin tuotteisiin ja sovellettavuuteen, miten vastataan yhteiskunnan tarpeisiin.

Suurilla historiallisilla sanakirjahankkeilla, joiden työ jatkuu koko suunnitelmakauden ajan ja sen yli, on selkeä paikkansa toimintaympäristössä. Ne ovat ainutkertaisia kulttuurituotteita, joilla on merkitystä myös tulevaisuudessa. Muissakin hankkeissaan Kotus tarjoaa mahdollisuuden pitkäjänteiseen aineistolähtöiseen tutkimustyöhön, joka kohdistuu kielen käytön ja vaihtelun kehityskaariin.

Kotuksen tutkimus on kielten asemaa vahvistavaa. Siinä korostuu keskustelu paitsi tutkimusmaailman myös erilaisten sidosryhmien ja koko puhujayhteisön kanssa. Kansainvälistä julkaisemista ja esitelmöintiä harjoitetaan, mutta sitä ei lähtökohtaisesti arvosteta kotimaista korkeammalle.

Toiminta-ajatus

Kielentutkimuksessa pyritään uuteen tietoon siitä, mitä nykykielten käytössä, suhteissa ja ihmisten kielellisissä asenteissa tapahtuu, sekä näkemyksiin kielten taustasta ja historiasta.

Sanakirjahankkeet

Sanakirjojen toimittaminen on yksi tutkimuskeskuksen keskeisistä tehtävistä, ja tutkimuskeskus on laajojen ei-kaupallisten suuren yleisön sanakirjojen ainoa tuottaja. Nykykielen sanakirjoissa reagoidaan kielen kehitykseen, seurataan sanaston nykytilannetta sekä annetaan ohjeita ja suosituksia sanojen käytöstä ja oikeinkirjoituksesta. Ne ovat luonteeltaan paitsi nykyistä yleiskieltä kuvaavia myös normatiivisia. Koska sanasto uudistuu ja kielen normit muuttuvat, sanakirjoista on määrävälein toimitettava uudet, ajantasaiset laitokset.

Edellisetkään eivät silti menetä merkitystään: ne muuttuvat historiallisiksi sanakirjoiksi, oman aikansa kielen lähdeoteoksiksi.

Tutkimuskeskuksen erityistehtävä on sellaisten historiallisten sanakirjojen tuottaminen, jotka ovat kansallisesti ja kulttuurisesti merkittäviä ja joiden käyttöikä tulee olemaan hyvin pitkä. Monet niistä perustuvat uniikkeihin aineistoihin, joita nykyoloissa olisi enää mahdoton kerätä.

Sanakirjojen kehittämisessä käytetään jatkuvasti hyväksi tietotekniikan ja kieliteknologian tuoreimpia mahdollisuuksia. Seurataan yhteiskunnan tarpeita ja odotuksia tehtäessä päätöksiä siitä, mitä ja millaisia sanakirjoja otetaan ohjelmaan, ja siitä, tuotetaanko kirjat painettuina vai sähköisinä verkkoon.

- *Suomen murteiden sanakirjasta* ilmestyy suunnitelmakaudella 9. osa (kaikkiaan 20 osaa). *Vanhan kirjasuomen sanakirjan* 3. osa valmistuu (kaikkiaan 6 osaa), ja *Ordbok över Finlands svenska folkmål* -teoksen 5. osan (kaikkiaan 7 osaa) toimittamista jatketaan.
- Tekeillä oleva etäsukukielen sanakirja, *Vogulin sanakirja*, valmistuu suunnitelmakaudella.
- *Karjalan kielen sanakirjan* sähköinen versio valmistuu vapaasti käytettäväksi, ja *Vanhan kirjasuomen sanakirjan* verkkoon saattaminen käynnistyy.
- Sähköistä nyky-suomen tietokantaa täydennetään ja ajantasaistetaan tulevia sanakirjaversioita varten. Sähköisestä *Kielitoimiston sanakirjasta* tehdään uusi versio.
- Kootaan suomen kielen idiomeja tietokannaksi ja laaditaan suunnitelma sen pohjalta tehtävästä julkaisusta.
- *Suomi–ruotsi-suursanakirjan* sisältöä täydennetään ja ajantasaistetaan.
- Mahdollisesti käynnistetään yhteistyössä Eesti Keele Instituutin kanssa viro–suomi-sanakirjan laatiminen.

Kielen käytön ja vaihtelun tutkimushankkeet

Kotuksen tutkimusprofiilissa vakiintuneita ja kehittyviä aloja ovat puhutun ja kirjoitetun nykykielen, tekstien ja kirjakielen kehityksen tutkimus. Suomen- ja ruotsinkielisen nimityksen tutkimuksessa Kotuksella on keskeinen rooli, ja alan asiantuntemus on kysyttyä myös yliopisto-opetuksessa.

- Vuosina 2008–2011 toteutetaan pääkaupunkiseudun puhuttua kieltä käsittelevä hanke, jossa tutkitaan vuorovaikutuskäytänteitä, kielellistä variaatiota ja kielellisiä asenteita sosiaalisissa verkostoissa. Kielen kehitystä muualla Suomessa tutkivan murteenseuruhankkeen toinen kierros saatetaan päätökseen vuonna 2009. Tältä pohjalta tehdään suunnitelma nykykielen kehityksen tutkimiseksi.
- Tekstien ja kirjakielen tutkimuksen pääkohteita ovat eri tekstilajien ominaispiirteet, tekstien ja kirjakielen muuttuminen sekä tekstien ja työn suhde etenkin julkisten

palvelujen piirissä. Vuoden 2009 alusta tutkimusta suunnataan erityisesti säädös-kieleen ja tarkastellaan säädöstekstejä ja niiden valmistelun ja vaikuttavuuden kiel-
lisiä kysymyksiä.

- Paikannimistön käyttöä pääkaupunkiseudulla tutkiva, yhteistyössä kaupunkimaan-tieteen tutkijoiden kanssa toteutettava hanke päättyy vuonna 2009. Tuleviinkin hankkeisiin yhdistetään muun kielentutkimuksen ja muiden tieteiden kuten maan-tieteen, yhteiskuntatieteiden ja historian tutkimuksen lähestymistapoja.

Tutkimustuloksista raportoidaan eri yleisöille.

- Tutkimuksista esitelmöidään kongresseissa ja tulokset julkaistaan ensisijaisesti arvi-ointijärjestelmää käyttävissä julkaisuissa.
- Lisäksi julkaistaan asiantuntija- ja sidosryhmille sekä aiheesta riippuen myös suu-
relle yleisölle suunnattuja artikkeleita ja monografioita.

Yhteistyö ja verkostoituminen

Tutkimusta vahvistetaan yhteistyön avulla.

- Hankkeet toteutetaan mahdollisuuksien mukaan yhteistyössä yliopistojen ja muiden tutkimuslaitosten kanssa, ja niihin tarjotaan osallistumismahdollisuuksia ulkopuoli-
sen rahoituksen turvin toimiville tutkijoille.
- Kotus tarjoaa opinnäytetöiden aiheita. Tutkijat ohjaavat omiin hankkeisiinsa kuulu-
via ja muita opinnäytetöitä, antavat alansa dosentti- ja muuta opetusta ja toimivat
kielentutkimuksen valtakunnallisen tutkijakoulun Langnetin ohjaajaryhmässä.
- Tutkijat toimivat tiedeyhteisön erilaisissa asiantuntijatehtävissä.
- Tarjotaan seminaareja ja muita keskustelufoorumeita yhdyssiteeksi eri puolilla
maata toimiville tutkijoille. Tällä on erityinen merkitys yliopistoissa vähemmän
edustetuilla aloilla sekä aloilla, joita tutkitaan eri kielten ja tieteenalojen laitoksissa;
tällaisia ovat nimistön, tekstien ja etymologinen tutkimus.

Vähemmistökielten tutkimus ja huolto

Toiminta-ajatus

Kotus toimii omalla toimialallaan sen hyväksi, että Suomessa käytettyjen saamelaiskielten, Suomen romanikielen ja suomalaisen viittomakielen käyttöala voi laajentua. Toiminta edel-
lyttää perustietoa kielen rakenteesta ja kieliopista, kielen variaatiosta ja yleiskielen asemas-
ta kieliyhteisössä.

Kun on kyse näiden kielten yhteiskunnallisesta asemasta, toimitaan yhdessä kieliryhmiä
edustavien organisaatioiden kanssa. Samalla edistetään ja seurataan kieliä koskevan lain-
säädännön toteutumista.

Saamelaiskielet

Kotus tutkii ja huoltaa saamelaiskieliä ja kehittää niiden ilmaisuvaroja. Kotus toimii kielenhuollon asioissa yhteistyössä eri saamenkielisten organisaatioiden ja mm. Oulun yliopiston kanssa. Pohjoissaamen toimintaympäristö on pohjoismainen, mutta inarin- ja koltansaamen huolto on pääosin Suomen vastuulla. Kotuksen saamen kielen lautakunnan toimintaa kehitetään ja se kytketään tiiviimmin Suomen saamelaiskäräjien kielielinten toimintaan.

Saamelaiskielten etymologista sanastontutkimusta tehdään yhteistyössä mm. Helsingin ja Oulun yliopistojen kanssa. Tutkimus tuo samalla lisävalaistusta saamelaisten historiaan ja heidän kontakteihinsa muihin kansoihin ja kieliin. Saamelaiskielten sanastoa ja sen alkuperää koskevaa julkista sähköistä tietokantaa täydennetään ja pidetään ajan tasalla. Aloitetaan noin vuonna 2010 sanakirjatyö, jonka tavoitteena on pohjoissaamen yleistajuinen etymologinen sanakirja.

Pohjoissaame

Pohjoissaamea käytetään ja kehitetään Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa. Kielen parissa on useita toimijoita, mm. saamelaiskäräjät, korkeakouluja ja kustantamoja. Pohjoissaamen kielenhuollossa on olennaista eri maiden organisaatioiden välinen yhteistyö.

Kotus osallistuu terminologian kehittämiseen ja nimistön huoltoon, sanaston tutkimukseen sekä peruskieliopin tutkimukseen. Lisäksi pohjoissaamesta laaditaan yhteistyönä erityisesti erikoisalojen sanastoja, joissa esitellään ja vakiinnutetaan uusia sanavaroja.

Inarinsaame

Kotus osallistuu oikeinkirjoituksen ja terminologian kehittämiseen, nimistön huoltoon, sanaston tutkimukseen sekä peruskieliopin tutkimukseen, mikä tukee kieliyhteisön omia pyrkimyksiä inarinsaamen elvyttämiseksi.

Koltansaame

Tuetaan kieliyhteisön omia pyrkimyksiä koltansaamen elvyttämiseksi ja pyritään käynnistämään vakinainen kielenhuolto. Kielenhuollon tarpeisiin ja kirjakielen vakiinnuttamiseksi kerätään ja litteroidaan äänitallenteita ja tuetaan sanaston kehittämistä, kieliopin tarkempaa kuvausta ja oppimateriaalin tuotantoa.

Suomen romanikieli

Kielen käytön ja elvytystoimien kannustaminen on tärkeä osa romanikielen huoltoa kielen normien kehittämisen ohella. Romanikielen lautakunta koordinoi kielen huoltoa ja edistää kielen arvostusta. Romanikielen tutkimuksen tavoitteena on tuottaa uutta tietoa Suomen romanikielestä osana Euroopan romanimurteiden kokonaisuutta. Suunnitelmakaudella tutkimuksessa painottuu puhutun nykykielen syntaksi ja kielikontaktien vaikutus siihen.

Kotus on Suomen ainoa laitos, jossa romanikielen tutkimuksella ja huollolla on pysyvät resurssit. Kotus toimii yhteistyössä opetuksesta ja oppimateriaalista vastaavien tahojen kanssa ja rakentaa yhteyksiä myös Ruotsin uuteen kielineuvostoon (Språkrådet), jonka ohjelmassa on myös romanikieli.

Suomalainen viittomakieli

Kotus toimii yhteistyössä Kuurojen Liiton Viittomakieliyksikön kanssa. Huollon asiantuntijaelimenä toimii lautakunta, joka on asettanut tavoitteekseen myös viittomakieltä koskevan kielitietouden kasvattamisen. Viittomakieltä käsittelevien julkaisujen ja kielenhuollon keskusteluista ja suosituksista tiedottamisen keskeiset haasteet ja mahdollisuudet liittyvät verkko- ja mobiiliteknologian kehitykseen. Viittomakielisten videoaineistojen tuottamiseen ja saavutettavuuteen kiinnitetäänkin erityistä huomiota.

Kuurojen Liiton lisäksi tutkimuksen yhteistyökumppaneita ovat viittomakielen opetusta antavat yliopistot sekä viittomakielen tulkkeja kouluttavat ammattikorkeakoulut. Pyritään saamaan aikaan suomalaisen viittomakielen deskriptiiviseen kielioppiin tähtäävä yhteishanke ja monialainen verkosto. Tätä varten pyritään kokoamaan kieltä monipuolisesti edustava korpus, joka on myös sanakirjatyön ja kielenhuollon käytettävissä.

Tietohuolto

Toimintaympäristön muutokset

Nopeana jatkuva teknologinen kehitys luo uusia mahdollisuuksia – ja samalla haasteita – kansallisten kieliaineistojen digitointiin, sähköiseen pitkäaikaistallennukseen sekä verkossa tarjottaviin aineistopalveluihin. Samalla tutkijoiden ja muiden asiakkaiden vaatimukset kasvavat. Aineistojen perusdigitoinnin ohella on panostettava entistä enemmän aineistojen saavutettavuuteen ja käytettävyyteen. Tutkimusmenetelmien ja -kohteiden monipuolistuksessa sekä osin muuttuessakin uusien arkistoaineistojen valikoiva kerääminen vaatii pitkäjänteistä suunnittelua ja tieteenalan tarpeiden tuntemista.

Tutkimuskeskus muuttaa vuonna 2008 Helsingin Kaisaniemeen. Arkistot, aineistopalvelut ja kirjasto on keskitetty yhteisiin tiloihin lähelle monia tärkeitä yhteistyökumppaneita, mikä parantaa toimintamahdollisuuksia. Suomalais-ugrilaista kirjastoa kehitetään erikoiskirjastokentän osana ennen suunnitelmakauden alkua tehdyn selvityksen mukaisesti.

Valtionhallinnon IT-toimintojen uudistaminen koskee myös tutkimuskeskusta. Kotuksen uutta tietohallintostrategiaa toteutetaan. Myös opetusministeriön hallinnonalan tietohallintostrategiaan ja valtion keskeisiin IT-hankkeisiin osallistuminen vaatii asiantuntemusta ja resursseja.

Toiminta-ajatus

Tietohuollon tehtävänä on ylläpitää, tuottaa ja kehittää kielellisesti ja kulttuurisesti arvokkaita kokoelmia käyttäjien nykyisiä ja tulevia tarpeita silmällä pitäen. Arkistot ja kirjasto palvelevat tiedeyhteisön ohella myös muuta asiakaskuntaa. Lisäksi tietohuollon tehtävänä on tietotekniikkapalveluista huolehtiminen tutkimuskeskuksen toiminnan vaatimusten mukaisesti.

Tavoitteet ja toimenpiteet

Tietohuollon tavoitteena on asiantunteva tietopalvelu, sujuvat sähköiset aineistopalvelut, tyytyväiset asiakkaat ja yhteistyökumppanit sekä laadukas tietotekninen ympäristö.

Pyritään takaamaan se, että kielentutkijoilla on käytössään relevantteja ja kattavia aineistoja, joihin myös muiden alojen tutkijoilla ja suurella yleisöllä on mahdollisimman esteetön pääsy. Samalla huolehditaan kansallisen muistiperinnön säilyttämisestä.

Perustoiminnan lisäksi

- Laajennetaan ja kehitetään sähköisten sanakirjojen verkkojulkaisemista. Suunnitelmakauden alkuun mennessä on aloitettu *Karjalan kielen sanakirjan* sähköinen julkaiseminen, ja kaudella palveluun liitetään osia *Vanhan kirjasuomen sanakirjasta*.
- Parannetaan kokoelmienhallintaa ja aineistojen käytettävyyttä täydentämällä hakemisto- ja luettelotietokantoja, erityisesti vuonna 2008 käyttöön otettua Kotuksen sähköistä aineistotietokantaa, joka kattaa kaikki arkistot ja aineistot.
- Saatetaan entistä enemmän sähköisiä aineistoja julkiseen käyttöön Kotuksen verkkosivuilla olevan aineistopalvelu Kainon kautta. Esimerkiksi 1800-luvun kielen sähköinen korpus saavuttaa tavoitelaajuutensa.
- Äänitteiden ja niiden oheisaineistojen digitointia jatketaan, ja audiovisuaalisten aineistojen etäkäyttömahdollisuuksia kehitetään.
- Uudistetaan arkistonmuodostussuunnitelma ja otetaan vähitellen käyttöön sähköinen asianhallintajärjestelmä, joka sisältää virallisten asiakirjojen sähköisen hallinnan, käsittelyn ja arkistoinnin. Kehitetään myös muuten sisäistä viestintää uudistamalla intranetia.

Yhteistyö ja verkostoituminen

Tietohuollon alalla tehdään erimuotoista yhteistyötä useiden kotimaisten ja ulkomaisten arkisto-, kirjasto- ja IT-alan tahojen kanssa. Lisäksi osallistutaan kansallisiin ja kansainvälisiin aineistohankkeisiin. Kotus on eri yliopistojen kanssa mukana muun muassa eurooppalaisessa kieliteknologisessa hankkeessa (CLARIN) ja osallistuu Pohjoismaiden ja Baltian maiden kieliteknologiayhdistyksen NEALTin toimintaan. Yhteistyötä muistiorganisaatioiden sekä Tieteen tietotekniikan keskuksen CSC:n kanssa tiivistetään edelleen. Kiinteät yhteistyösuhteet ovat tärkeitä myös tiedonvaihdon kannalta.

IV Henkilöstö

Henkilöstön määrä ja rakenne

Kotuksen henkilöstön kokonaismäärä on 119. Henkilötyövuosia on 112,6. (12/2006) Määräaikaisia työntekijöistä on 20 %. Määräaikaisista suurin osa on lyhytaikaisissa tehtävissä toimivia osa-aikaisesti työskenteleviä opiskelijoita. Lisäksi määräaikaisia ovat viransijaiset ja työvoimamäärärahoihin palkatut.

Kotus on joutunut supistamaan henkilöstöään seuraavasti: Vuonna 2005 Kotuksessa tehtiin 124 henkilötyövuotta ja vuonna 2006 tehtiin 112,6 henkilötyövuotta. Määrärahojen pienentämisen vuoksi henkilötyövuosia joudutaan vähentämään enemmän kuin tuottavuusohjelman henkilöstön supistamiskiintiö edellyttäisi. Vähennys on kohdennettu määräaikaiseen työvoimaan. Tuottavuusohjelman toteuttaminen vaatii henkilöstön supistamista vuoteen 2011 saakka vähintään 2,5 henkilötyövuodella vuodessa.

Kotuksen henkilöstön keski-ikä on korkea, 48,1 vuotta (12/2006). Suunnitelmakauden loppupuolella keski-ikä saattaa alentua jonkin verran eläkkeelle siirtymisten vuoksi. Kotuksessa keskimääräinen eläköitymisikä on 64,7 vuotta (koko valtionhallinnossa 60,9). Keskimääräinen eläköitymisikä tulee todennäköisesti vielä nousemaan hieman, kun uusi eläkelaki mahdollistaa työskentelyn 68-vuotiaaksi.

Naisten osuus henkilöstöstä on 73 % ja miesten 27.

Tutkimustehtävien luonteen vuoksi työntekijät ovat korkeasti koulutettuja: vakinaisesta henkilöstöstä 87 prosenttia on suorittanut korkeakoulututkinnon ja 16,8 prosentilla on lisensiaatin tai tohtorin tutkinto. Kotuksen koulutustaso on hyvin korkea verrattuna muihin tutkimuslaitoksiin. Kotuksen koulutustasoindeksi on 6,8 (asteikko 1,5–8). Kotus tukee edelleen henkilöstön kouluttautumista.

Kotus pyrkii toimimaan hyvänä ja kiinnostavana työnantajana. Palkkaustaso on kuitenkin matala verrattuna yleisiin työmarkkinoihin ja valtionkin työnantajiin. Tavoitteena on päästä palkkauksessa samalle tasolle kuin muut valtion työnantajat keskimäärin. Työnantajanäkökulmasta Kotuksen rekrytointinäkyvät ovat kuitenkin toistaiseksi melko valoisat. Vakinaisia tutkijan työpaikkoja arvostetaan kielentutkimuksen alalla, eikä niitä ole kovin paljon tarjolla Kotuksen ulkopuolella varsinkaan kotimaisiin kieliin erikoistuneille. Yliopistoista valmistuu entistä enemmän tutkijakoulutuksen saanutta työvoimaa, joka hakeutuu ensisijaisesti yliopistojen ja tutkimuslaitosten tehtäviin. Kun työmarkkinoille tulevat ikäluokat pienenevät, tilanne saattaa muuttua ja kilpailu työvoimasta lisääntyä.

Työhyvinvointi

Työhyvinvointinäkökulma on mukana Kotuksen kaikessa toiminnassa. Kotuksessa toimii työhyvinvointiryhmä, jossa on sekä työntekijöiden että työnantajan edustajia. Kotus edistää henkilöstön työhyvinvointia erilaisin kehittämishankkein. Vuonna 2005 valmistunutta työhyvinvoinnin toimintaohjelmaa toteutetaan, ja se päivitetään suunnitelmakauden loppupuolella.

Työhyvinvointia seurataan tekemällä henkilöstölle joka toinen vuosi työtyytyväisyyskysely. Edellinen kysely tehtiin 2005 (seuraava lokakuussa 2007). Vuonna 2005 tehdyn kyselyn työtyytyväisyysindeksiksi saatiin 3,4 (asteikko 1–5), mikä on hieman valtion laitosten keskitasoa parempi. Tulosta pyritään parantamaan edelleen.

Työnantaja ja työsuojeluorganisaation jäsenet toimivat tiiviissä yhteistyössä työterveyshuollon kanssa työntekijöiden hyvinvoinnin edistämiseksi. Työt suunnitellaan niin, että normaali työaika riittää niiden tekemiseen. Työelämän ja yksityiselämän yhteensovittamista helpotetaan joustavilla työaikakäytännöillä. Huomiota kiinnitetään hyvään työilmapiiriin ja työssä jaksamiseen.

Fyysisessä hyvinvoinnissa keskeisellä sijalla ovat istumatyön ja näyttöpäätetyön aiheuttamien ergonomisten ongelmien ratkaisu ja ennaltaehkäisy. Työntekijöiden liikuntaharrastuksia tuetaan.

V Kehittämishankkeet

1. Kotuksen arviointi

Toteutetaan Kotuksen arvioinnin mahdollisesti esiin tuomia kehittämisehdotuksia opetusministeriön päätösten mukaan.

2. Toimintolaskenta

Tutkimuskeskus kehittää toimintolaskentaa opetusministeriön ohjeiden mukaan.

3. Kirjasto

Kotuksen laajan suomalais-ugrilaisen kirjaston kehittämismahdollisuuksia tutkitaan uuteen toimipaikkaan siirtymisen yhteydessä. Selvitetään erilaisia yhteistyövaihtoehtoja erityisesti Helsingin yliopiston humanistisen kirjaston kanssa, jonka toimitilat tulevat hyvin lähelle Kotuksen uusia toimitiloja Kaisaniemessä ja jonka kokoelmissa on samankaltaista aineistoa kuin Kotuksen kirjastossa.

4. Sähköiset sanakirjat

Kotuksen laajojen sanakirjojen sekä kieliaineistojen saattamiseksi sähköiseen muotoon yleisön käyttöön Internetin kautta tarvitaan erityistä panostusta suunnitelmakaudella. Aineistojen muokkaaminen sähköiseen muotoon on hyvin työvoimavaltaista. Tähän tarvitaan

vuosittain 55 000 euroa projektirahaa. Aineistot voidaan saattaa nykyaikaisessa muodossa yleisön saataville vain ylimääräisellä projektirahoituksella.

5. Inarin- ja koltansaame

Inarin- ja koltansaamen huoltoa jatketaan. Tähän tarvitaan edelleen erityisrahoitusta 45 000 euroa vuodessa.

6. Maahanmuuttajakielet

Selvitetään Suomen uusien kieliryhmien kielitilannetta ja mm. sanakirjojen ym. apuneuvojen tarvetta.

VI Voimavarat

Tutkimuskeskuksen määrärahoista osa on toimintamenomomentilla ja osa veikkausvoittovaramomentilla. Tavoitteena on saada koko määräraha toimintamenomomentille suunnitelmakauden 2009–2012 aikana.

Rahoitussuunnitelman perustana on budjettirahoitus ja veikkausvoittovararahoitus. Lisäksi tuloja saadaan maksullisesta kielikoulutuksesta ja julkaisujen myynnistä ja tekijänpalkkioista.

Opetusministeriö on asettanut Kotuksen tavoitteeksi, että Kotus vähentää kaudella 2007–2011 yhteensä 12 henkilötyövuotta, mikä merkitsee määrärahoissa vuosittain 106 000 euron vähennystä.

Osa Kotuksen talous- ja henkilöstöhallinnon tehtävistä siirtyy vuoden 2009 loppuun mennessä palvelukeskuksen hoidettavaksi. Tehtäviä joudutaan todennäköisesti hoitamaan muuttaman kuukauden ajan kaksoismiehityksellä, joten lisärahoitusta tarvitaan 20 000 euroa.

Taloussuunnitelma 2009–2012

	2008TAE	2009	2010	2011	2012
Toiminnan rahoitus					
Budjettiraha ja veikkausvaramomentti	4 934 000	4 828 000	4 722 000	4 616 000	4 616 000
Palvelukeskushanke		20 000			
Kehittämishankkeet		100 000	100 000	100 000	100 000
Yhteensä	4 934 000	4 948 000	4 822 000	4 716 000	4 716 000
Tulot					
Maksullisen toiminnan tulot	680 000	680 000	680 000	680 000	680 000
Muut	50 000	50 000	50 000	50 000	50 000
Yhteensä	730 000	730 000	730 000	730 000	730 000

Menot					
Henkilöstömenot	4 400 000	4 294 000	4 188 000	4 082 000	4 082 000
Toimitilakustannukset	775 000	680 000	800 000	800 000	800 000
Palvelut	315 000	297 000	297 000	297 000	297 000
Muut toiminnan menot	233 000	233 000	233 000	233 000	233 000
Kotuksen muutto- ja varustuskustannukset	200 000				
Palvelukeskushanke		20 000			
Kehittämishankkeet		100 000	100 000	100 000	100 000
Yhteensä	5 923 000	5 624 000	5 618 000	5 512 000	5 512 000
Säästö edelliseltä vuodelta	650 000	391 000	445 000	379 000	313 000
Siirtomääräraha	391 000	445 000	379 000	313 000	247 000